
DAIKTINIŲ ĮRODYMŲ INTERPRETAVIMO PROBLEMATIKA TARPTAUTINIAME KONTEKSTE

Erikas Kaukas*

*Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerija
Totorių g. 25/3, LT-01121 Vilnius
Telefonas (8 5) 273 5673
El.paštas: ekaukas@yahoo.com*

Santrauka. Šiandieną, teismo ekspertizės mokslas, ypatingai viena iš jo atliekamų veiklų: daiktinių įkalčių interpretavimas, yra nuožmiai kritikuojamas. Viena iš pagrindinių tos kritikos priežasčių yra ta, kad netgi tokie identifikacijos metodai kaip DNR ar pirštų pėdsakai šiuo metu jau nėra šimtu procentų patikimi; šis nepatikimumas yra sąlygojamas žmogiškojo faktoriaus, ryškiausiai pasireiškiančio daiktinių įrodymų interpretavimo metu. Teisėjas priimdamas galutinį nuosprendį privalo remtis pateiktais daiktiniais įrodymais, kurie teisme pristatomi remiantis ekspertų ir specialistų interpretacijos metu atliktomis išvadomis. Autorius savo straipsnyje nagrinėja interpretacijos metu daromų klaidų priežastis ir jų pasekmes, analizuoja mokslinėje literatūroje siūlomus metodus, kurių pagalba galima būtų išvengti klaidingų interpretacijų teisme ir ikiteisminiame tyrime.

Pagrindinės sąvokos: daiktiniai įrodymai, interpretavimas, teismo ekspertizė, ekspertai.

ĮVADAS

Šiandieną, teismo ekspertizės mokslas, ypatingai viena iš jo atliekamų veiklų: daiktinių įkalčių interpretavimas, yra nuožmiai kritikuojamas kai kurių gerai žinomų teismo ekspertizės mokslo korifėjų (serologas F. Zain, odontologas M. West, serologas T. Dixon, DNA-analitikas J. Blake, pėdsakų specialistas dr. L. Robbins (Gold, 2003)). Identifikavimo metodai tokie kaip daktiloskopija, dokumentų tyrinėjimas ar cheminis, biologinis, fizinis mikrodalelių tyrimas ir netgi DNR tyrimai jau nėra laikomi šimtu procentų patikimais, nes jų patikimumas priklauso ne tiksliai nuo realių daiktinių įkalčių egzistavimo, bet, taipogi, nuo tų įkalčių interpretavimo. Kai kas „peilį“ gali suprasti kaip namų apyvokos prietaisą, kuomet kitas „peilį“ mato kaip ginklą skirtą žudyti; dažnai tai priklauso nuo situacijos: esant poreikiu atsipjauti duonos – peilis yra paprastas įrankis, įvykus užpuolimui – peilis gali tapti ginklu skirtu apsiginti.

Terminas „daiktiniai įrodymai“ apima daug skirtingų objektų, kaip antai: ranka rašytus ar spausdintus dokumentus, stiklo šukes, mikrodaleles, pirštų pėdsakus ir t.t.; ir kiekvienas iš šių nusikaltimo vietoje aptiktų ir surinktų objektų yra vertinamas kaip *vienodai* svarbus įkaltis iki tol kol bus atliktas skrupulingas šių įkalčių tyrimas. Žmogus tiki tuo ką jis mato (Fadel ir Lemke, 2008), būtent todėl daiktiniai įkalčiai yra tokie įtikinami ir reikšmingi ikiteisminiuose

tyrimuose ir teismuose. Dėl to, iš pirmo žvilgsnio gali susidaryti įspūdis, jog siekiant įrodyti kaltę ar nekaltumą turėtų pakakti tikrai rasti įkalčius, nieko daugiau; tačiau, teismo ekspertizės veikla apima ne tikrai įkalčių identifikavimą, bet taip pat jų klasifikavimą, individualizavimą, asocijavimą bei rekonstravimą (Broeders, 2006), ir visose šiose etapuose yra klaidos tikimybė, atsirandančios dėl žmogiškojo faktoriaus. Šalia daiktinių įkalčių, didžiojoje dalyje bylų taip pat yra naudojami ne tokie patikimi ir subjektyvūs įkalčiai kaip parodymai. Šių įkalčių objektyvumas gali „sušlubuoti“ dėl netikslių liudininkų ir išsigandusių aukų parodymų, įtariamųjų melagingų prisipažinimų, įtikinamų bet nebūtinai teisingų advokatų kalbų ir klaidingų teiginių pateiktų be jokio mokslinio pagrindimo šališkų ekspertų.

P. Kirk, kuris yra aktyvus E. Lokaro pasikeitimo principo¹ (Locard's Exchange Principle) šalininkas, teigia: „Kur jis [nusikaltėlis] beėitų, ką jis bepaliestų, ką jis bepaliktų pasitarnaus kaip nebylūs liudininkai jo nenaudai. Ne tikrai jo pirštų pėdsakai ar jo pėdos pėdsakai, bet taip pat ir jo plaukai, medžiagos pluoštas nuo jo drabužių, jo sudaužytas stiklas, jo paliktas ar nuvalytas kraujas ar sperma – tai įkalčiai, kurie niekad nepamiršta, niekad nesutrinka sujaudinti aplinkybių, jie yra realiai egzistuojantys įkalčiai. Daiktiniai įkalčiai negali būti klaidingi, jie negali melagingai liudyti apie save, jų negali absoliučiai nebūti. Tik jų interpretavimas gali būti klaidingas. Tik žmogaus nesugebėjimas surasti įkalčius, iširti ir suprasti juos gali sumenkinti jų vertę“. Dėl to, surinkti ir užregistruoti daiktiniai įkalčiai yra nusikaltimo tyrimo pagrindas, nes jie negali būti klaidingi, tik šių įkalčių interpretavimas gali būti neteisingas (‘...physical evidence cannot be wrong;...only in its interpretation can there be error...’ (Kirk, 1974)).

Šio straipsnio **tikslas** yra atsakyti į du pagrindinius klausimus: kaip daiktinių įkalčių interpretacijos įtakoja galutinį teisėjo sprendimą? Ir kaip būtų galima išvengti klaidingų interpretacijų teisme ir ikiteisminiame tyrime?

Straipsnio uždaviniai:

- išanalizuoti bei susisteminti užsienio ir Lietuvos mokslinėje literatūroje pateikiamas problemas susijusias su daiktinių įrodymų interpretavimu;
- išanalizuoti bei susisteminti užsienio ir Lietuvos mokslinėje literatūroje pateikiamus metodus daiktinių įrodymų interpretavimo problemoms spręsti;

¹ Lokaro pasikeitimo principas, taip pat žinomas kaip Lokaro teorija, teigia, kad esant dviejų objektų kontaktui bus pasikeitimas. Pritaikant šį principą kriminalistikoje, galima teigti, kad nusikaltėlis vykdydamas nusikaltimą kontaktuoja su nusikaltimo vieta, taigi nusikaltėlis kažką paliks nusikaltimo vietoje ir kažką iš jos pasiims, t.y. kiekvienas kontaktas palieka pėdsaką.

- išanalizuoti bei susisteminti užsienio ir Lietuvos mokslinėje literatūroje pateikiamus su teismo ekspertais susijusias problemas ir rekomenduojamus tų problemų sprendimo metodus.

Tyrimo objektas – daiktinių įrodymų interpretavimas.

Nagrinėjant nurodytą problematiką buvo panaudoti šie tyrimo metodai: sisteminė užsienio ir Lietuvos literatūros analizė, dokumentų analizė, palyginamoji analizė ir apibendrinimo metodas.

Straipsnio 1 dalyje nagrinėjama daiktinių įrodymų teoriniai ir praktiniai aspektai. Vėliau, 2 dalyje yra analizuojama daiktinių įrodymų interpretavimo problematika. Paskutinėje 3 dalyje yra nagrinėjamos teismo ekspertų daromos klaidos ir trumpai apžvelgiamos rekomendacijos toms klaidoms naikinti.

DAIKTINIAI ĮRODYMAI

Paprastai, įrodymai susideda iš visų aplinkybių, kurios gali būti panaudotos teiginio teismo atskleidimui ar įrodymui. Įrodymų įgijimas ir pateikimas yra procedūra, kurios metu naudojamos aplinkybės, kurios:

1. Tikima, kad yra teisybė savaime, ar
2. Tikima, kad atskleidžia teiginio teismą, pagrindžiant tai įrodymais.

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodeksas (LR BPK) sąvoką „įrodymai“ apibrėžia sekančiai:

1. Įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys.
2. Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla.
3. Įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai.
4. Įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmais.
5. Teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu.

Įkalčiai yra raktas atrakinantis duris į tiesą; jie [įkalčiai] padeda tyrėjui atlikti įrodinėjimo pareigą (*onus probandi*), kadangi įrodinėti privalo tas, kas teigia, o ne tas kas neigia. Akivaizdu, kad nusikaltimo įrodymai gali būti surinkti nusikaltimo vietoje (fizinėje ir virtualioje) ar įgyti parodymų metu. Dėl to, įkalčiai gali būti suskirstyti į dvi pagrindines

rūšis: parodymai ir daiktai. Parodymai yra nukentėjusiųjų ar liudininkų t.y. nusikaltimo dalyvių pareiškimai. Daiktiniai įrodymai yra materialūs įkalčiai - tai pažeidėjo ar potencialaus nusikaltėlio palikti nusikaltimo vietoje pirštų pėdsakai, plaukai, medžiagos pluoštai, kraujas ar/ir kiti įkalčiai. Remiantis LR BPK 91 str. daiktiniais įrodymais laikomi materialūs objektai, kurie buvo nusikalstamos veikos padarymo įrankiais ar priemonėmis arba ant kurių išliko nusikalstamos veikos pėdsakų, arba kurie buvo kaltininko nusikalstamų veikų objektais, taip pat visi kiti daiktai, kurie gali būti priemonėmis nusikalstamai veikai atskleisti ir kaltininkams nustatyti arba kaltinimui paneigti ar atsakomybei palengvinti.

Įkalčiai pradeda būti aktualūs po to, kada įvykdomas nusikaltimas. Šioje vietoje verta paminėti E. Lokaro pasikeitimo principą (Locard's Exchange Principle), anot kurio, jei nusikaltimo vykdytojas įeina į bet kurią vietovę ar vietą, tuomet būtinai joje kažkas yra paliekama ir kažkas iš jos paimama, t.y. nusikaltėlis visuomet palieka įkalčius ar bent jau įkalčių pėdsakus (Locard, 1931).

Visi įkalčiai rasti nusikaltimo vietoje gali padėti atkurti įvykdyto nusikaltimo eigą. Jei daiktiniai įkalčiai būtų kokybiškai išanalizuoti ir tinkamai interpretuoti, tuomet kartu su aukų ir liudininkų parodymais galėtų svariai prisidėti įrodinėjant pareiškimo teisumą. Anot Kirko (Kirk, 1974), daiktiniai įkalčiai negali būti klaidingi; vadinasi, daiktiniai įkalčiai suteikia galimybę tyrėjui *objektyviu* keliu išspręsti bylą. Tačiau daiktiniai įrodymai dažniausiai papildomi dar ir parodymais, o pastarieji yra ženkliai mažiau objektyvūs, nes jie paremti aukų ir liudininkų prisiminimais, ir kaip tik dėl to, jei šaltinis nėra patikimas, parodymai gali suteikti tyrėjui iškreiptą informaciją. Dar daugiau nepatikimumo ir subjektyvumo atsiranda kuomet kriminalinė byla tiriama remiantis *tiktai* parodymais.

Tyrėjai, ekspertai, advokatai, prokurorai, nusikaltimo dalyviai ir kiti baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys teikdami informaciją ar vertinimus apie tam tikrus įvykius kartais per daug pasikliauja savo asmeniniais samprotavimais ir potyriais. Būtent dėl šios iškreiptos informacijos gautos parodymų pavidalu, nepaprastai didelis kiekis nusikaltimų yra likę neišaiškintų (remiantis 2001 m. JAV atliktu tyrimu, iš visų neišaiškintų ar klaidingai išaiškintų bylų 79% buvo dėl klaidingų parodymų (Huff, 2002)). Priešingai nuo parodymų, daiktiniai įkalčiai yra materialūs faktai, kurie gali būti užfiksuoti, surinkti ir saugojami, ir prireikus gali būti panaudojami bet kuriuo metu. Daiktiniai įkalčiai, kurie yra nepaprastai reikšmingi nagrinėjant kriminalinę bylą, kitaip dar yra vadinami *nebylieji liudininkai*; jie ženkliai prisideda prie sėkmingo ir objektyvaus nusikaltimo tyrimo.

Jau šio straipsnio įžangoje buvo paminėta, kad yra įvairūs daiktinių įkalčių tipai, o reikšmingiausi ir patikimiausi iš jų yra pirštų pėdsakai ir DNR.

Vienas iš svarbiausių įkalčių tipų yra pirštų pėdsakai. Pirštų pėdsakų unikalumas ir to naudingumas pirmiausia buvo pastebėtas Sero Viliamo Heršelio (William Herschel) XIX a. viduryje. Galimybė aptikti ir surinkti pirštų pėdsakus nusikaltimo vietoje reikšmingai prisidėjo nustatant įtariamojo tapatybę. Nėra pasaulyje dviejų žmonių turinčių identiškus pirštų pėdsakus, būtent dėl to pirštų pėdsakai taip dažnai yra naudojami tiriant nusikaltimus, be to tai yra lengviausias ir greičiausias kelias rasti ryšį tarp konkretaus įvykio ir konkretaus žmogaus. Šiandieną, viso pasaulio kompiuterių duomenų bazėse yra saugoma milijonai pirštų pėdsakų ir, teoriškai, jie lengvai, keletu sekundžių bėgyje, gali būti atrinkti ir palyginti su įtariamojo pirštų pėdsakais; ir jeigu būtų aptiktas sutapimas, tuomet iškart galėtų būti pateikti kaltinimai. Tačiau, netgi turint ir šiuos patikimus daiktinius įkalčius gali būti padaryta rimtų klaidų dėl žmogiškojo faktoriaus t.y. interpretavimo. Pavyzdžiui, Brendonas Meifyldas (Brandon Mayfield) Oregono valstijos teisininkas, buvo apkaltintas organizuojant 2004 m. Madrido traukinių sprogdinimus, kaltinimai buvo pareikšti remiantis FTB atliktu pirštų pėdsakų analize. FTB latentinių pėdsakų skyrius piršto pėdsaką rastą Madride ant plastikinio maišo, kuriame buvo rasti detonatoriai, pripažino kaip 100 procentų sutampantį su minėtojo asmens pėdsaku; tačiau, Ispanijos nacionalinės policijos ekspertai įrodė, kad piršto pėdsakas nesutampa su Meifyldo (Mayfield) (Rudin ir Inman, 2004). Ir, be abejonės, galima būtų rasti begale kitų panašių pavyzdžių (žr. Broeders, 2006).

Antras labai reikšmingas ir patikimas įkaltis, kuris plačiai naudojamas tiriant nusikaltimus yra dezoksiribonukleino rūgštis (DNR); be to, pastaruoju metu, didžiojoje daugumoje bylų DNR tapo netgi svaresnis įkaltis nei pirštų pėdsakai. Jo unikalumas yra neginčijamas, kadangi kiekvieno žmogaus DNR grandinės kombinaciją yra nepakartojama. Tačiau, DNR analizė užima daug laiko, kartais net mėnesius, ir tai yra pakankamai brangus metodas, ko pasekoje, jis nėra naudojamas kiekvienoje kriminalinėje byloje. Metodas naudojamas teismo ekspertizės analitikų siekiant nustatyti įtariamąjį naudojant DNR mėginius vadinamas DNR profiliavimu (kitaip dar žinomas kaip DNR testavimas). Tačiau, 2009 m., Izraelio akademikai suabejojo ar DNR analizė kaip nepakeičiama asmens tapatybės nustatymo technika naudojama nusikaltimų tyrimuose iš tikrųjų yra toks patikimas metodas. Jų atliktas tyrimas atskleidė, kad siekiant suklastoti DNR įkalčius yra įmanoma sukurti dirbtinę DNR (Frumkin, 2009).

Pateikiant įkalčius teisme pirmutinis ir pagrindinis tikslas turi būti užtikrinti, kad tyrimo metu ir, vėliau, vykstant teismo procesui, įkalčiai nebūtų suklastoti ar pakeisti. Jeigu yra bent kokios abejonės dėl įkalčių patikimumo, jie negali būti panaudoti teisme. Jeigu įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatyti žinomai melagingi šalies ar trečiojo asmens paaiškinimai, liudytojo parodymai, žinomai melaginga eksperto išvada, žinomai neteisingas vertimas, dokumentų arba daiktinių įrodymų suklastojimas, dėl kurių priimtas neteisėtas arba nepagrįstas sprendimas, tuomet, remiantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 straipsnio 1 dalimi, procesas gali būti atnaujinamas. Deja, nėra įmanoma 100 procentų garantuoti, kad patikimi įkalčiai bus surasti tyrimo metu; tačiau, bet koku atveju, kai ateina laikas įrodyti teiginio teisumą teisme, daiktiniai įkalčiai tampa pačiais patikimiausiais įrodymais.

DAIKTINIŲ ĮRODYMŲ INTERPRETAVIMAS

Čia pirmiausiai būtų tikslinga pacituoti T. F. Kyli (Kiely, 2006), kuris teigia, kad „...mes visuomet turime sau priminti, kad mūsų baudžiamojo teisingumo sistema egzistuoja tikimybių pasaulyje“. Žmonėms klaidas daryti yra normalu; tačiau baudžiamojo teisingumo sistemoje klaidos kaina yra per nelyk didelė, todėl daiktinių įrodymų interpretavimas turėtų būti labai tikslus ir pasvertas; tačiau net ir labai kruopščiai atlikus įkalčių analizę visuomet išliks klaidos tikimybė atsirandanti dėl žmogiškojo faktoriaus.

Netgi tokia sunkiai interpretacijoms pasiduodančiame dokumente kaip Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodeksas galima rasti tiesiogiai su interpretacijomis susijusių straipsnio dalių, kaip antai: 2 skyriaus 20 str., kuriame nurodoma, kad teisėjai įrodymus įvertina pagal savo *vidinį įsitikinimą*, pagrįstą išsamiu ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Šiuo atveju „vidinis įsitikinimas“ yra labai subjektyvus ir neapibrėžtas terminas, ir, gal būt, netgi neetiškas. Taigi, siekiant interpretavimo metu išvengti klaidų (paprastai susijusių su šališkumu) turėtų būti panaudojamos tokios technikos kaip koduotų mėginių naudojimas paslepiant jų šaltinį ar *nepriklausomai* dirbantys specialistai (ekspertai) t.y. papildomai paskiriama ekspertu asmenį, turintį reikiamų specialių žinių, tačiau neįrašytą į nacionalinį ekspertų sąrašą.

Po to, kai nusikaltimas yra įvykdomas, įkalčiai kaip įrodymai gali būti aptikti ir surinkti. Įkalčių aptikimas, ir vėlesnis tyrimo procesas atliekamas teismo ekspertizės metu yra visiškai įtakojamas *žmonių* priimtų sprendimų ir jų atliekamos veiklos. Todėl teismo ekspertizės mokslo *praktika* turi būti atskiriama nuo fundamentalių mokslinių *teorinių* principų, kuriais iš esmės remiamasi generuojant įkalčius.

Novikovienė ir Kažemikaitienė (2007) nurodo, jog norint atskleisti nusikaltimus ir juos iširti, reikia (1) surasti, (2) užfiksuoti ir (3) paimti visus su nusikaltimu susijusius objektus, vėliau juos (4) identifikuoti ir (5) diagnozuoti. Pastarasis terminas [diagnozavimas] naudojamas Lietuvos kriminalistikos terminologijoje iš dalies galėtų būti prilygintas prie interpretavimo termino taip plačiai naudojamo užsienio literatūroje. Nes diagnostika, kaip ir interpretavimas, tai mokslinių metodų ir uždavinių sistema, kurios pagalba nustatoma nusikaltimo metu ar po jo padarymo atsiradusių tam tikrų reiškinių, procesų, pasekmių ar aplinkybių esmė, priežastinis ryšys tarp faktų, o taip pat objekto savybės ar būklė, turint tikslą atskleisti, išaiškinti nusikaltimus ir užkirsti jiems kelią. Anot Morgan (Morgan, 2007), teismo ekspertizės veikla remiasi šešiais pagrindiniais etapais. Tai:

1. Turinio atskyrimas ir perkėlimas;
2. Ilgalaikiškumo ir patvarumo užtikrinimas;
3. Rinkimas;
4. Analizė (identifikavimas);
5. Interpretavimas;
6. Pateikimas.

Daiktinių įrodymų analizė ir identifikavimas (4 etapas), anot Morgan, bus įmanomas tik tai tuomet, jei įkalčiai prieš tai bus atskirti nuo savo pirminės medžiagos ir perkelti, pvz.: pirštų pėdsakų paėmimas nuo paviršių (1 etapas), vėliau turi būti užtikrintas jų pakankamas ilgalaikiškumas ir patvarumas tam, kad įkalčiai galėtų išlaikyti savo pirminę ir nepakitusią būseną (2 etapas), ir galiausiai, jie turi būti tinkamu būdu surinkti (3 etapas). Taigi, analizės interpretavimas ir pateikimas (5 ir 6 etapai) priklauso nuo tinkamu būdu atliktos ir tikslios analizės ir identifikavimo.

Siekiant interpretacijos metu išvengti šališkumo įtakojamų klaidų skirtingi specialistai turėtų dirbti nepriklausomai analizuodami mėginius (nepriklausoma analizė naudojant tuos pačius metodus; nepriklausoma analizė naudojant skirtingus metodus), be to, mėginiai turėtų būti užkoduoti be jokių nuorodų į jų šaltinį.

Daugybė sprendimų susijusių su tokiais sunkiai nuspėjamais įvykiais kaip, pavyzdžiui, prezidento rinkimai, finansų biržoje kotiruojamų akcijų kaina, ir, be abejo, įtariamojo kaltumas paprastai remiasi tikimybinėmis prielaidomis. Šios prielaidos dažnai įvelkamos į tokius žodžius kaip: „Mano nuomone...“, „Šansai yra...“, „Yra tikimybė, kad...“ ar „Galimai...“ ir panašiai. Kartais, prielaidos apibūdinančios sunkiai nuspėjamus reiškinius yra išreiškiamos skaičiais: kaip procentai ar proporcijos. Bet kas apibrėžia šias prielaidas? Kaip teismas turi

nustatyti tiksliai nežinomos įvykių eigos tikimybę, ar kaip teismas turėtų numatyti, kad konkretus įkaltis yra kaltumo įrodymas? Norint geriau suprasti interpretacijos procesą yra svarbu atsakyti į šiuos aukščiau išvardintus klausimus.

Teisėjas ir kiti teismo dalyviai remiasi kai kuriais euristiniais metodais, kurie mažina užduoties sudėtingumą nustatinėjant tikimybes ir prognozuojant rezultatus. Viso yra trys pagrindiniai euristiniai principai, kurie yra naudojami JK teismo sprendimo priėmimo procese esant neužtikrintumo sąlygoms, tai:

1. Reprezentatyvumas, kuris dažniausiai yra naudojamas, kai, pavyzdžiui, ekspertas savo išvadose vertina tikimybę, kad daiktinis įrodymas „A“ priklauso įtariamajam ar aukai „B“;

2. Pavyzdžių ar įvykių tinkamumas, kuris yra dažnai naudojamas, kuomet ekspertas savo išvadose vertina konkretaus daikto galimą pritaikymą ar specifinio įkalčio patikimumą; ir

3. Pritaikomumas, kuris paprastai naudojamas kiekybiniame prognozavime, kuomet naudojamos patikimos reikšmės.

Šie euristiniai principai yra labai praktiški ir dažniausiai veiksmingi; tačiau jie paremti faktų interpretavimu, o tai reiškia, kad daiktiniai įrodymai, kaip rezultatas, veda prie neleistinų teisingumo sistemos klaidų. Todėl, teisingumo vykdytojai turėtų labai atidžiai išanalizuoti šiuos euristinius principus ir su jais susijusias klaidas.

Klasikinis teismo ekspertizės mokslas skiriasi nuo kitų mokslo doktrinų, nes teismo ekspertizės mokslas beveik išskirtinai apima tik kriminalistikos sritį. Be to, ši disciplina neatitinka bendros mokslinės doktrinos principų. Anot Sakso (Saks, 1998), teismo ekspertizės tinkamiausias apibūdinimas būtų toks: mokslas nulipdytas pagal baudžiamosios teisės atvaizdą. Kadangi ši disciplina neatitinka mokslinių reikalavimų, čia nėra apsaugos nuo galimai žalingų tyrimų metu gautų klaidingų rezultatų ir netikslių išaiškinimų, nes surinkta ir išanalizuota informacija ne visuomet paremta moksliniais metodais. Mokslinių principų trūkumas nėra vienintelis gerai žinomas šiuolaikinis ir reikšmingas pavojus išskylantis atliekant mokslinius tyrimus ir priimant svarbius sprendimus; šis trūkumas, taipogi, prideda papildomo svorio aplinkybėms, kurių metu gali būti padaryta reikšminga baudžiamojo teisingumo klaida.

Anot Novikovienės ir Kažemikaitienės (2007) kriminalistika (kurios moksliniai principai glaudžiai siejasi su teismo ekspertizės mokslu) – tai savarankiškas mokslas, tiriantis nusikaltimo mechanizmo, informacijos apie nusikaltimą bei jo dalyvius atsiradimo

dėsningumus, o taip pat įrodymų rinkimo, tyrimo, vertinimo ir panaudojimo dėsningumus. Novikovienė ir Kažemikaitienė teigia, kad kriminalistikos mokslas remiasi dvejomis pagrindinėmis teorijomis: identifikacija ir diagnostika. Tradicinis teismo ekspertizės identifikavimo mokslas remiasi dvejais pagrindiniais veiksniais: (1) unikalumo veiksniumi, apibūdinamu teiginiu: „Gamta niekad neatkartoja savęs“ – tai yra absoliuti konstanta, pateikta Kvataleto (Quetelet, 1870) mokslininko iš Belgijos, jo kitas teiginys skamba taip: „Visi piršto pėdsakai, ausys, balsai yra unikalūs“; ir (2) individualizacijos veiksnys, anot kurio, bet koks įkalčiai gali būti priskirtas prie konkretaus jo pirminio šaltinio.

Pagrindinė problema iškyla paskesniame, individualizacijos, veiksnys. Nors pirmas veiksnys, kuris teigia, kad visi daiktai yra unikalūs, yra neįrodytas teiginys (kuris, be abejonės, filosofškai, yra racionaliai teisingas, tačiau sunkiai įrodomas), tačiau teismo ekspertizės identifikavimo mokslo pagrindinių metodinių problemų šaltinis glūdi antrame veiksnys. Aktuali problema yra ne tame, kad visi fiziniai įkalčiai yra unikalūs ir dėl ko teoriškai įkalčių turėtų būti visuomet įmanoma priskirti prie jo pirminio šaltinio, bet reali problema slypi identifikavimo procese, kurio metu naudojami teismo ekspertizės pasaulyje įprastos technikos ir technologijos. Be to, ta pati didelė problema išlieka aktuali netgi su tokiais patikimais (galbūt jau nebe?) daiktiniais įkalčiais kaip pirštų pėdsakai ir DNR. Huberis (Huber, 1960) išreiškė savo nuomonę apie tradicinį teismo ekspertizės identifikavimo procesą tokiu teiginiu: „Kuomet bet kurie du daiktai turi bendras savybes, kurios [savybės] savo skaičiumi ir reikšmingumu panaikina atsitiktinumo galimybę, ir jei nėra nepaaiškinamų skirtumų, tuomet galima būtų padaryti išvadą, kad jie yra vienodi, ar priklauso tam pačiam šaltiniui.“

EKSPERTŲ KLAIDOS

Įkalčių interpretavimo procesas yra neatskiriamas nuo teismo ekspertų pateikiamų išvadų; todėl, dažniausiai, žmogiškų natūralaus subjektyvumo klaidų gali būti padaryta teismo metu naudojant eksperto pateiktas išvadas. Federalinės įkalčių taisyklės (Federal Rules of Evidence, 2010) nurodo, kad ekspertas, specialistas, ar teismo ekspertas yra liudininkas, kuris, tikima, remdamasis žiniomis, mokslu, patirtimi ar profesionalumu turės kompetencijos ir išskirtinių įgūdžių apie specifinį dalyką daugiau negu eilinis žmogus, ir pakankamai, kad teisėjas ir kiti teismo vykdytojai galėtų formaliai ir įstatymiškai remtis eksperto patirtimi (akademine, praktine ir t.t.) paremtomis išvadomis vertinant daiktinius įkalčius ar įvykius; teismas vertina pareikštą nuomonę kaip specialisto išvadą, kaip pagalbą teismo procesui.

Remiantis Bleko teisės žodynu (Black's Law Dictionary, 2009), teismo ekspertai gali pateikti ekspertinę nuomonę apie daiktinius įkalčius remdamiesi savo kompetencija. Ekspertai negali peržengti savo kompetencijos ribų ar teikti vertinimus nesusijusius su jų kompetencija. Remiantis Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Proceso Kodekso (LR BPK) 84 straipsniu ekspertu gali būti skiriamas asmuo, turintis reikiamų specialių žinių ir įrašytas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą. Lietuvos Respublikos Teismo Ekspertizės įstatymo 12 str. nurodo šias teismo eksperto pareigas:

- 1) pagal kompetenciją atlikti teismo ekspertizes;
- 2) atsisakyti spręsti ne jo kompetencijos klausimus ir atlikti specialių žinių nereikalaujančias užduotis;
- 3) garantuoti išsamų ir nešališką visų pateiktų duomenų ištyrimą;
- 4) saugoti tyrimui pateiktus objektus. Už jų praradimą ar sugadinimą teismo ekspertas atsako įstatymų nustatyta tvarka;
- 5) saugoti valstybės, tarnybos, komercines ir profesines paslaptis, neskelbti ekspertizės duomenų be ją paskyrusios institucijos leidimo.

Anot Sakso (Saks, 1990), objektyvus teismo eksperto vertinimas yra lengviau įvykdomas teorijoje nei praktikoje. Teismo ekspertas visuomet įrodinėja mokslinę nuostatą kuria jis pats tiki, ar linkęs tikėti, todėl siekimas, kad ekspertas būtų visiškai objektyvus yra sunkiai įvykdoma užduotis praktikoje.

Darbdavys t.y. teismas samdo ekspertą teismo posėdžiui ar, Lietuvos atveju, naudojami teismo ekspertinės tarnybos paslaugomis tam, kad tarpe kitų nuostatų eksperto nuomonė paremtų darbdavio nuostatą. Taigi, ekspertas apklausiamas siekiant pabrėžti argumento stiprumą ir, kaip rezultatas, priskirti įkalčiams ar įvykiams vertinimą, kuris padidintų darbdavio nuostatos stipriąsias savybes ir, kartu, sumažintų silpnąsias.

Teoriškai, kuomet specialistas iš profesionalaus vertintojo patampa teismo ekspertu, jis turėtų „nusiimti esamų įsitikinimų skrybėlę“ ir „užsidėti teismo asistento skrybėlę“. Šioje naujoje pozicijoje, teismas tikisi, kad ekspertas ryžtingai įvertins bylos prielaidas, kurios bus jo išskirtinių žinių ir įgūdžių diapazone, ir, taip pat, remsis jo kompetentingu vertinimu ir nuomone, netgi tuomet, jei tai neatitiks jo darbdavio (teismo) išankstinių planų.

Nors ir specialisto išvados ar ekspertizės akto vertinimas privalo būti atliekamas vadovaujantis teisingumo, objektyvumo, išsamumo, mokslinio pagrįstumo bei įrodomosios reikšmės požiūriais (Novikovienė ir Kažemikaitienė, 2007), vis dėl to, visiškai išvengti klaidų specialistams nepavyksta. Ekspertui-liudytojui praktiškai neįmanoma nedaryti klaidų, nes jo

nuomonė buvo formuojama interpretavimo proceso metu (Saks, 1990). Freckelton, Reddy ir Selby 1999 m. atliktas tyrimas, kurio metu buvo apklausti 478 Australijos teisėjai, atskleidė, kad 65 proc. teisėjų kartais susidurdavo su ekspertų šališkumu, o 26 proc. teisėjų dažnai susidurdavo su ekspertų šališkumu. Be to, ekspertas tam tikrais atvejais gali būti nekompetentingas; tokiu atveju ekspertas turi atsisakyti pateikti išvadą, jeigu jam pateiktos medžiagos nepakanka išvadai padaryti arba ta medžiaga neatitinka specialių jo žinių.

Postneris ir kt. (Postner et al, 1996) tvirtina, kad, kaip praktika rodo, skirtingų ekspertų nuomonės tik retkarčiais sutampa, bet dažniausiai tik iš dalies sutampa arba visiškai nesutampa. Šių nesutarimų priežastys pagrindė įtakojamos interpretacijų ir klaidų, tokių kaip išankstinis nusiteikimas ar eksperto požiūris į ieškovą (civilinių bylų atveju).

Paprastai atsakomybė už teismo metu išryškėjusias klaidas pirmiausiai siejama su teisėsauga ir teismo procesu; tačiau kiti teisingumo sistemos profesionalai, tame tarpe ir teismo ekspertai, taip pat turi svarbią įtaką formuojant baudžiamojo teisingumo struktūrą ir procedūras. Kertinė problema čia yra ta, kad yra bendravimo ir bendradarbiavimo trūkumas tarp teismo ekspertizės analitikų ir ikiteisminio bei teismo proceso vykdytojų.

Teisėjams reikia ekspertų-liudytojų, nes jiems reikalingas kompetentingas vertinimas apie tam tikrus įvykius ar įkalčius; tačiau, vis dėlto, teisėjas yra tas asmuo, kuris turi priimti galutinį ir teisingą sprendimą dėl ekspertų patikimumo ir ekspertų liudijimų reikšmingumo; teisėjas privalo intensyviai siekti nustatyti eksperto pateiktų vertinimų nešališkumą ir teisingumą. Goldas (Gold, 2003) pateikia tris galimas šios problemos sprendimo variantus galinčius padėti sustiprinti ekspertų liudijimų teisėtumą ir patikimumą, tai:

- Mokslinių metodų panaudojimas siekiant patvirtinti eksperto nuomonę;
- Mokslo panaudojimas siekiant mokslškai pagrįsti įrodymus;
- Teismo pasamdytų mokslininkų panaudojimas „velnio advokato“² vaidmenyje

siekiant vertinti ir kritikuoti ekspertų teiginius.

IŠVADOS

² Velnio advokatas (lot. advocatus diaboli) - ginčinininkai, kritikuojantys asmenis ar reiškinius ne todėl, kad jais netiki, o todėl, kad išnagrinėjus visus argumentus būtų tiksliau ir objektyviau įvertinta reali padėtis.

Apibendrinant aukščiau išsakytas mintis, galima būtų daryti akivaizdžią prielaidą, kad daiktiniai įkalčiai savaime negali būti klaidingi, nes jie yra tikri faktai rasti nusikaltimo vietoje. Tačiau nusikaltimo tyrimo procesas susideda ne tikrai iš įkalčių rinkimų, bet taip pat iš įkalčių identifikavimo, pateikimo ir, be abejo, jų interpretavimo, nes be identifikavimo ir ypatingai be interpretavimo įkalčiai yra tikrai daiktai rasti nusikaltimo vietoje. Todėl, šiame etape (interpretavimo) ekspertai pradeda daryti klaidas dėl įvairių priežasčių tokių kaip išankstinis nusistatymas, netikslumas ar ekspertų nekompetencija. Atitinkamai galima daryti galutinę išvadą, kad Kirkas (Kirk) buvo visiškai teisingas teigdamas, kad daiktiniai įkalčiai negali būti klaidingi, tik jų interpretavimas gali būti neteisingas.

Akivaizdu, kad pagrindinė interpretavimo metu daromų klaidų priežastis yra žmogiškasis faktorius. Todėl siekiant sumažinti klaidų skaičių iki nulio reikėtų panaikinti šią priežastį, t.y. išeliminuoti šį faktorių iš šio etapo, „deja“, to padaryti neįmanoma; tačiau, faktas, kad yra įmanoma sumažinti klaidų skaičių iki minimumo. Šitai galima būtų pasiekti, pirmiausiai, efektyviai ir efektingai organizuojant baudžiamąjį procesą, apimančią ikiteisminį ir teisminį tyrimus. Antra, nepriklausoma ir koduota analizė galėtų padėti išvengti su šališkumu susijusių klaidų. Ir, galiausiai, stiprinant ekspertų ir specialistų liudijimų patikimumą naudojant šiuolaikinius mokslo principus, kurie yra savaime objektyvūs, bei panaudojant kryptingą ir konstruktyvią pateiktų ekspertinių išvadų kritiką galima būtų žymiai sumažinti ekspertų daromų klaidų skaičių, kurios paprastai yra susijusios su ekspertų subjektyvumu ar kompetencijos stoka.

Klaidos kaina teisingumo sistemoje yra pernelyg didelė, todėl viso proceso metu nuo nusikaltimo įvykdymo ir įkalčių radimo iki teismo vykdymo ir teisėjo galutinio sprendimo visiems proceso dalyviams privalu išlikti objektyviems, profesionaliems ir teisingiems.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
2. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-06, Nr. 36-1340

3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.
4. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas // Valstybės žinios, 2002-11-22, Nr. 112-4969.
5. Bryan, A. G. (2009) Black's Law Dictionary 9th ed. ISBN 0-314-19949-7.
6. Broeders, A. P. A. (2006) Of earprints, fingerprints, scent dogs, cot deaths and cognitive contamination – a brief look at the present state of play in the forensic arena. *Forensic Science International* 148-157.
7. Fadel, C. & Lemke, C. (2008) *Multimodal Learning Through Media: What the Research Says* Cisco Systems & Metiri Group.
8. Federal Rules of Evidence. (2010). Published by the Legal Information Institute, Cornell Law School.
9. Freckelton, I., Reddy, P. ir Selby, H. (1999) *Australian Judicial Perspectives on Expert Evidence: An Empirical Study*, Australian Institute of Judicial Administration Inc, Carlton, (“the Freckelton report”)
10. Frumkin, D., Wasserstrom, A., Davidson, A. ir Grafit, A. (2009) Authentication of forensic DNA samples. *Forensic Science International: Genetics*, Vol. 4, Issue 2, Pages 95-103.
11. Gold, A. D. (2003) *Expert Evidence in Criminal Law: the Scientific Approach*. Irwin Law.
12. Huber, R.A. (1959–1960) *Expert Witnesses*. *Criminal Law Quarterly* 2, 276–296.
13. Huff, C.R. (2002) *Wrongfull Conviction and Public Policy: The American Society of Criminology Presidential Address*. *Criminology*.
14. Inman, K. Rudin, N. (2002). *The Origin of Evidence*. *Forensic Sci Int.* 126:11-6.
15. Kiely, T. F. (2006). *Forensic Evidence: Science and Criminal Law*. 2nd ed. Boca Raton: CRC Press.
16. Locard, E. (1931) *Traité de criminalistique*. Desvigne et ses fils edition, in French.
17. Morgan, R. M. and Bull, P. A. (2006) Data interpretation in forensic sediment geochemistry. *Environmental Forensics*. 7:1-10.
18. Morgan, R. M. and Bull, P. A. (2007b) *Forensic Geoscience and Crime detection. Identification, interpretation and presentation in forensic geoscience*. *Minerva Medicolegale* 127 (2): 73-90.
19. Novikovienė, L. ir Kažemikaitienė, E. (2007) *Kriminalistikos paskaitų tezės*. Mykolas Romeris universitetas.
20. Pollack, A. (2009). *DNA Evidence Can Be Fabricated, Scientists Show*. *The New York Times*.
21. Posner, K. L.; Caplan, R. A., Cheney, F. W. (1996) Variation in Expert Opinion in Medical Malpractice Review. *Anesthesiology: Volume 85 - Issue 5 - pp 1049-1054*.
22. Quetelet, Ad. (1870) *Anthropométrie ou Mesure des Differentes Facultes de l'Homme*, Muquardt: Bruxelles.
23. Rudin, N. & Inman, K. (2004) *Fingerprints in Print – the Apparent Misidentification of a Latent Print in the Madrid Bombing Case*, *CACnews*, 4, 14–21.
24. Saks, M.J. (1990) Expert witnesses, nonexpert witnesses, and nonwitness experts. *Law And Human Behavior*, Volume 14, Number 4, 291-313.
25. Saks, M.J. (1998) *Merlin and Solomon: Lessons from the Law's Formative Encounters with Forensic Identification Science*. *Hastings Law Journal* 49(4), 1069–1141.

THE ISSUES OF THE INTERPRETATION OF PHYSICAL EVIDENCE IN THE INTERNATIONAL CONTEXT



Erikas Kaukas*
Ministry of National Defence

Summary

Recently, forensic science, particularly interpretation of physical evidence, has been fiercely criticized. One of the main reasons of that critic is that that not anymore even such identification methods as DNR and fingerprints can be held hundred per cent trustful as their reliability depends not only on existence of real evidence but also on human's interpretation of it. A judge is the person who has to make the final right decision in a case; however his decision has to be bolstered up with the inferences made in the process of interpretation by experts and specialists. This paper deals with the causes and effects of the mistakes made during the process of interpretation; and also it analyses the methods which might be applied in the process of justice in order to avoid interpretation faults.

Keywords: physical evidence, interpretation, forensics, experts.

Erikas Kaukas*. Lietuvos Respublikos Krašto apsaugos ministerijos karininkas. Mokslinių tyrimų kryptys: kova su organizuotu nusikalstamumu ir terorizmu, saugumas, rizikos vertinimas, nusikalstamumo tyrimo metodai.

Erikas Kaukas*. Ministry of National Defence Republic of Lithuania, officer. Research interests: Countering Organised Crime and Terrorism, Security, Risk Assessment, Crime Research Methods.